

MARCIN WOJCIECH SOLARZ
Uniwersytet Warszawski
e-mail: mwsolarz@uw.edu.pl

DOI: <http://dx.doi.org/10.17651/ONOMAST.60.23>
Onomastica LX, 2016
PL ISSN 0078-4648

RAFAŁ KROCZAK
Uniwersytet Pedagogiczny im. Komisji Edukacji Narodowej
w Krakowie
e-mail: kroraf@gmail.com

HYDRONIMY PASMA BRZANKI NA POGÓRZU CIĘŻKOWICKIM

Słowa tem at y c z n e: rzeki, potoki, Pasma Brzanki, Pogórze Ciężkowickie, Karpaty, Polska

CHARAKTERYSTYKA OBSZARU BADAŃ

Rzeźba Karpat nawiązuje do litologii i tektoniki masywów skalnych. Warunki geologiczne zdeterminowały rzeźbę, a ta wpłynęła na procesy osadnicze i zagospodarowanie terenu. Pogórza stanowią 75% powierzchni polskiej części Karpat (Starkel, 1972). Na progu pogórza w vistulianie zostały zakumulowane lessy, na których wytworzyły się stosunkowo żyzne gleby. Pozostałe płaty gleb, wytworzone bezpośrednio na podłożu fliszowym, zaliczane są do średnio urodzajnych. Pomiedzy Białą Dunajcówą a Wisłoką przeważa klasa III i IV, sporadycznie występuje klasa II (są to mady w dolinach głównych rzek). Niemniej jednak te stosunkowo dogodne warunki dla rolnictwa zdecydowały, że do końca XIV w. teren ten został objęty stałym i zorganizowanym osadnictwem. Współcześnie szeroka strefa pogórzy jest obszarem tradycyjnie rolniczym z niewielkim udziałem lasów (20–30%). Powierzchnia gruntów ornych w tym regionie rosła systematycznie do końca XIX w., do apogeum tzw. głodu ziemi. Współcześnie notowany jest szybki spadek ich udziału i jest on o połowę mniejszy niż w połowie XIX w. (Kroczak, 2010).

W artykule podjęto temat hydronimów w Paśmie Brzanki, leżącym w obrębie mezoregionu Pogórza Ciężkowickiego. Pasma Brzanki stanowi zachodnią część mikroregionu Pasma Liwocza i Brzanki (Kondracki, 1994), który zajmuje 16% powierzchni Pogórza Ciężkowickiego. Na zboczach Pasma Liwocza i Brzanki mają źródła główne rzeki tej jednostki fizycznogeograficznej: Olszynka, Rostówka, Szwedka, Jodłówka. W tej części Pogórza Ciężkowickiego stoki o nachyleniu do 5° zajmują 30% powierzchni, aż 40% terenu badań położone jest na stokach o nachyleniu 5–10°, a 20% w przedziale 10–15°. Obszary najbardziej nachylone, tj. o spadku powyżej 15°, zajmują około 10% powierzchni. Taki rozkład nachyleń determinował tempo i stopień penetracji pogórza przez pierw-

szych osadników. Ważnym elementem rzeźby tego terenu, obok nachyleń, jest także ekspozycja stoków. Obydwa czynniki wpływają na ilość energii słonecznej docierającej do powierzchni gruntu. Stoki o ekspozycji południowej tradycyjnie preferowane były przy zakładaniu pierwszych łąnów. W efekcie południowe stoki Pasma Liwocza i Brzanki wylesione zostały znacznie wyżej, często do wysokości grzbietu (np. w Żurowej). Na stokach o ekspozycji północnej osadnictwo zatrzymało się 50–100 m niżej w stosunku do ekspozycji południowej.

Pasma Liwocza i Brzanki rozciąga się równoleżnikowo w środkowej części Pogórza Ciężkowickiego, od rzeki Białej Dunajcowej na zachodzie po Wisłokę na wschodzie. Wysokości bezwzględne tego pasma nie są zbyt duże, bo dwa najwyższe szczyty — Brzanka w zachodniej kulminacji pasma i Liwocz we wschodniej — nie przekraczają 600 m n.p.m., odpowiednio osiągając 536 m n.p.m. i 562 m n.p.m. W klasyfikacji geomorfologicznej, biorącej pod uwagę ukształtowanie terenu, pasmo zaliczane jest do gór niskich (Starkel, 1988). Górski charakter grzbietu determinują raczej wysokości względne niż bezwzględne. Deniwelacje między dnami otaczających pasmo dolin a jego grzbietową partią osiągają 300 m różnicy względnej na odcinku zaledwie 4–5 km. Pasma Liwocza i Brzanki, jak wspomniano, jest dwudzielne, przedzielone wyraźnym obniżeniem (przełęczą) Wisowej (409 m n.p.m.).

Badany teren posiada bardzo dobrze rozwiniętą naturalną sieć wodną. Ponad $\frac{3}{4}$ terenu położone jest w odległości bliższej bądź równej 200 m od najbliższej rzeki. Tylko 3% obszaru położone jest dalej niż 400 metrów od pobliskiego cieką stałego. Gęstość stałej sieci rzecznej osiąga wartość 2 km cieków na 1 km² powierzchni. Takie warunki naturalne należy uznać za bardzo korzystne dla ekspansji osadniczej.

Pierwsze ślady osadnictwa na terenie Pogórza Ciężkowickiego liczą sobie kilka tysięcy lat. Wejście osadników na teren Karpat możliwe było dzięki pojawieniu się odpowiednich narzędzi rolniczych i technik agrarnych, w tym płodozmianu (Machnik, 1994). Dopiero jednak panowanie Kazimierza Wielkiego i przesunięcie granicy Królestwa Polskiego na wschód w latach czterdziestych XIV w. otworzyło okres intensywnej kolonizacji pogórza między Białą a Wisłoką (Czajkowski, 1995; Ćmiech, Dobrowolska, 1985; Franczyk-Cegła, 2013; Krasnowolski, 2010). Ponieważ *Homo sapiens* to także *Homo nominans* (M. W. Solarz, 2014b, s. 1), na pewno już pierwsi ludzie poznający tereny późniejszego Pasma Liwocza i Brzanki tworzyli lokalne nazwy terenowe, zwłaszcza pierwsi osadnicy, ale metryka najstarszych lokalnych hydronimów nie wydaje się sięgać głębiej niż do średniowiecza (najstarsze znane zapisy nazw wodnych z tego terenu pochodzą dopiero z połowy XIV w. (Rymut, 2003, s. 209).

Nazewnictwo geograficzne obszarów, na których znajduje się Pasma Liwocza i Brzanki, było już przedmiotem szczegółowych i obszernych analiz toponoma-

stycznych autorstwa językoznawców (przede wszystkim Lubaś, 1963, 1964a, b; Bijak, 2013; Rymut, 1975, 2003; Rymut, Majtán, 1998). Wydaje się jednak, że badania geograficzne (zarówno z zakresu antropogeografii, jak i geografii fizycznej) mogą wnieść interesujące uzupełnienia lub nawet skorygować stan wiedzy na temat lokalnej toponimii¹. Badania z zakresu toponomastyki, których wyniki zostały częściowo przedstawione w artykule, doprowadziły natomiast do ujawnienia nieznanych faktów z zakresu historii i geografii osadnictwa (dotyczących średniowiecznej kolonizacji niemieckiej) oraz geografii fizycznej (odkrycie reliktowych mokradeł na grzbiecie Pasma Brzanki). Zagadnienia te, tylko tu zasygnalizowane, będą przedmiotem odrębnych opracowań.

SZWEDKA

Hydronim *Szwedka* można uznać za zaskakujący w regionie położonym ponad 800 km od brzegów Szwecji, w którym kontakty polsko-szwedzkie miały charakter co najwyżej powierzchniowy i epizodyczny. Biorąc pod uwagę tę okoliczność, a także wiedzę z zakresu historii Polski, najbardziej prawdopodobna hipoteza dotycząca genezy analizowanego hydronimu wiąże jego pochodzenie z przypadającymi na XVII i początek XVIII w. wojnami polsko-szwedzkimi toczonymi w granicach Rzeczypospolitej, przede wszystkim z tzw. potopem szwedzkim (1655–1660) oraz wielką wojną północną (1700–1721). W czasie tych wojen zasięg działań zbrojnych był najszerzy i sięgał w głąb polskiego terytorium, nieraz na obszary bardzo odległe od pobrzeża Bałtyku. Gdyby hipoteza ta była prawdziwa, to *Szwedka* miałaby w Polsce swoje genetyczne odpowiedniki w lokalnej toponimii, w nazwach typu „szwedzka góra” czy „szwedzkie okopy”, wiążących się ze śladami dawnych okopów, szańców lub jakichkolwiek innych ziemnych fortyfikacji, które, niezależnie od swojej prawdziwej metryki i genezy, bywały niemal z reguły wiązane z najazdami szwedzkimi (Tazbir, 1998, s. 141). Choć analizowany hydronim pozornie nie pasuje do tych typowych nazw wiązanych z okresem wojen polsko-szwedzkich, to w poszukiwaniach genezy nazwy *Szwedki* i tak przede wszystkim narzuca się hipoteza militarna, lokalizująca nad brzegami prawego dopływu Białej Dunajcowej zdarzenie militarne z udziałem Polaków i Szwedów.

Zarówno tradycja ludowa, jak i historiografia, legitymizują taką genezę analizowanego hydronimu. Tradycja miejscowa wiąże go wprost z wydarzeniami potopu szwedzkiego, a historiografia uwiarygodnia ten przekaz, dopuszcza-

¹ Szczególne podziękowania za konsultację historyczno-geograficzną autorzy składają prof. dr. hab. Zdzisławowi Nodze.

jąc w tym czasie obecność wojsk szwedzkich w dolinie dzisiejszej Szwedki. Zgodnie z tą pierwszą w połowie XVII w. w Ryglicach miała miejsce potyczka z żołnierzami szwedzkimi. Lokalne podania zgodnie stwierdzają, iż Szwedzi potopili się lub zostali zabici w potoku, ale nie są zgodne co do dokładnego umiejscowienia zdarzenia (Korona, 1995, s. 20; M. W. Solarz, 1998, s. 62–63). Na marginesie należy zauważyć, że polsko-szwedzki konflikt z połowy XVII w. trwale zapisał się w tradycji ludowej środkowej części Pogórza Ciężkowickiego, gdyż odniesienia do niego można odnaleźć w przekazach pochodzących aż z kilku tamtejszych, nieodległych od siebie wsi (Leosz, 2003, s. 10; M. W. Solarz, 1998, s. 61). Co ważne, źródła historyczne nie są sprzeczne z miejscową tradycją, gdyż wojska szwedzkie faktycznie penetrowały obszar pogórza od października 1655 r., tłumiąc od grudnia 1655 r. powstanie ludowe animowane przez szlachtę. Na przełomie lutego i marca 1657 r. na Pogórzu Ciężkowickim pojawiły się też sprzymierzone ze Szwedami wojska siedmiogrodzkie, pałac m.in. Ryglice (Gawron 2010, s. 74–75; Korona 1995, s. 20; M. W. Solarz, 1998, s. 59–65). Nie istnieje zatem (przynajmniej w świetle dotychczasowych ustaleń) żaden dowód potwierdzający pogłoski o potyczce nad brzegami Szwedki w połowie XVII w., ale przebieg wojny z lat 1655–1660 podpowiada, że tradycja lokalna może mieć podstawy w rzeczywistych zdarzeniach. Być może więc narodziny analizowanej nazwy wodnej faktycznie nastąpiły między jesienią 1655 a latem 1657 r. Aż do drugiej połowy XX w., według map analizowanych przez autorów artykułu, wykreślanych od końca XVIII w., główna rzeka doliny ryglickiej nie nosi jednak żadnej nazwy bądź określana jest nazwami alternatywnymi. Przegląd materiałów kartograficznych sugeruje wręcz, że nazwa *Szwedka* uległa popularyzacji dopiero w drugiej połowie XX w. Zwłaszcza brak Szwedki na józefińskiej mapie topograficznej Galicji z lat 1779–1783, tzw. mapie Miega (użyta wtedy nazwa to *Cisawy Potok*), i na mapie katastralnej Ryglic z 1849 r. (wówczas *Potok Ryglicki*) każe zastanowić się nad stopniem upowszechnienia tej nazwy wśród lokalnej społeczności od drugiej połowy XVII do początków XX stulecia. Niemniej analizowany hydronim potwierdzony jest przez źródła osiemnastowieczne (w 1721, 1748 i 1763 r.) oraz dziewiętnastowieczne (z 1803 r.), których późniejsze, zapewne dwudziestowieczne, odpisy przechowywane są w Archiwum Parafialnym w Ryglicach². Dokumenty z XVIII w. cytują napis wykuty na kamiennej mense ołtarza głównego w kościele parafialnym w Ryglicach, o nieznannej metryce, odnoszący się m.in. do faktu nadania wsi i fundacji kościoła. W inskrypcji tej miała pojawić się analizowana nazwa rzeki. Warto zwrócić uwagę, że wiosną 1657 r. Ryglice, wraz z kościołem, zostały spalone przez wojska Rakoczego, a nowa

² Autorzy dziękują proboszczowi z Ryglic ks. Franciszkowi Kuczkowi za umożliwienie przeprowadzenia obszernej kwerendy w Archiwum Parafialnym.

świątynia powstała w drugiej połowie XVII w. (Firlej, 2014, s. 212; Gawron, 2010, s. 75; M. W. Solarz, 1998, s. 64, 123). Wspomniana mensa, o ile wiadomo, nie zachowała się, ale zapewne również i ona pochodziła już z okresu budowy nowego kościoła. Napis zawierający opisywany hydronim najpewniej zostałyby zatem wykuty między 1657 a 1721 r., co dodatkowo uwiarygodnia związek między analizowaną nazwą wodną a potopem szwedzkim.

Osobnym zagadnieniem związanym z nazwą analizowanej rzeki jest ustalenie biegu Szwedki, a zatem pośrednio — zasięgu obowiązywania tego hydronimu. O ile dolny odcinek Szwedki, do Ryglic od ujścia do Białej (w Tuchowie), nie budzi wątpliwości, to jej pozostały górny fragment, w świetle źródeł historycznych i współczesnych, jest już różnie interpretowany. Współcześnie, zgodnie z wyciecznymi hydrologicznymi, odcinek źródłowy Szwedki zlokalizowany jest pod Gilową Górą (jedną z kulminacji Pasma Brzanki). Źródła historyczne (tzw. mapa Miega z lat 1779–1783), a także niektóre współczesne mapy turystyczne, także te publikowane od drugiej połowy XX w. w kolejnych wydaniach, lokalizują go odpowiednio z wysokim prawdopodobieństwem lub na pewno na południowych stokach Pasma Brzanki, znacznie bliżej Ryglic, między Oстрыm Kamieniem (Pasią) a Wielką Górą (zob. niżej Cisawy Potok). Co ważne, także na podstawie lokalnych przekonań, można bronić hipotezy, że powszechnie i wyłącznie tak interpretowano górny odcinek późniejszej Szwedki od średniowiecza aż do narodzin nowoczesnej geografii i objęcia tego obszaru badaniami. „Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich” (SG 1, s. 257) zawiera opis rzeki o nazwie Bobówka (zob. niżej), płynącej przez Ryglice i mającej swoje źródła na północnej granicy zlewni Szwedki w Zalasowej, tożsamej na odcinku między Ryglicami a Tuchowem ze Szwedką. Według „Słownika” górny (faktyczny) odcinek Szwedki miał być tylko dopływem tego ciek. Taka interpretacja biegu rzeki budzi jednak duże wątpliwości co do znajomości opisywanego terenu przez autora hasła. Bobówka bowiem (współcześnie Zalasówka) uchodzi do Szwedki w Ryglicach i ma powierzchnię zlewni zaledwie 9 km², podczas gdy wielkość zlewni Szwedki powyżej ujścia do niej Zalasówki wynosi 43 km² (60% powierzchni całkowitej zlewni).

CISAWY POTOK, KWAŚNA WODA I LUCIAŻA

Na mapie topograficznej Galicji z lat 1779–1783 w zlewni Szwedki pojawia się zaledwie jeden hydronim, uznany przez autorów artykułu za podpis Szwedki w odcinku źródłowym, a zatem, na zasadzie pars pro toto, za alternatywną nazwę całej rzeki. Odczytanie rodzi pewne trudności, ale można go zrekonstruować jako **Ciszowa Potok* lub **Ciszawa Potok* (dalej *Ciszo(a)wa Potok*; mapa ta stanowi

jedyne znane autorom potwierdzenie tej nazwy wodnej). Hydronim ten został zapisany w granicach jednego z ryglickich przysiółków — Księżego Podlesia, niemalże w źródłowym odcinku potoku. Jak wspomniano, nie jest to rzeczywisty (hydrograficzny) odcinek źródłowy Szwedki, ale powierzchnia zlewni tego potoku jest znaczna i wynosi 10 km² (przy powierzchni zlewni Szwedki powyżej jego ujścia do niej około 21,5 km²). Być może wskazana wielkość oraz bieg potoku, który cechuje długie sąsiedztwo z centrum Ryglic, głównej jednostki osadniczej w dolinie Szwedki, były przesłankami prowadzącymi do pomyłki w lokalizacji źródeł głównego cieku tej doliny. Błąd ten znalazł odzwierciedlenie w przekonaniach społeczności lokalnej, powtórzonych bezrefleksyjnie na mapach przez kartografów.

Wydaje się, iż *Ciszo(a)wa Potok* stanowi zapomnianą dziś alternatywną nazwę własną całej głównej rzeki doliny ryglickiej, o metryce sięgającej może nawet czasów Kazimierza Wielkiego, możliwe zatem, iż jest nazwą wcześniejszą niż *Szwedka*, używaną z nią równolegle jeszcze w drugiej połowie XVIII w.

Nazwę *Ciszo(a)wa Potok* można tłumaczyć dwojako. Po pierwsze, strumień mógł w rzeczywistości nosić nazwę *Cisowy Potok* i w tym wypadku podstawą nazwy byłoby określenie *cisu* pospolitego (*Taxus baccata* L.). Etymologia ta jest prawdopodobna, gdyż rozpatrywany obszar znajduje się w zasięgu występowania *cisu*. Na Pogórzu Ciężkowickim i w sąsiednim Beskidzie Niskim spotyka się jego stanowiska, np. na północnych stokach Jeleniej Góry w paśmie Maślanej Góry i we wsi Wyskitna w gminie Grybów (Wietrzyk, 2011, s. 20), w odległości około 25 km od Pasma Brzanki. W Parku Krajobrazowym Pasma Brzanki wprowadzie ich nie stwierdzono (DUPKPB, 1994), co oczywiście nie przesądza, iż kilkaset lat temu na tym terenie nie było stanowisk *cisów*, zwłaszcza że w Jodłowce Tuchowskiej, wsi położonej w większości w granicach parku, zachowała się nazwa terenowa na określenie lasu *Cisowy Dół* (Cieśla, 2003, s. 120). Warto również zwrócić uwagę, że źródła zanotowały w 1423 r. w okolicach Biecza nieistniejącą już wieś *Cisankę* (*Cysankę*), której nazwa mogła być utworzona od *cisu* (Rymut, 1975, s. 13).

Druga możliwa etymologia hydronimu *Ciszo(a)wa Potok* wydaje się nie tylko bardziej prawdopodobna, ale też pod pewnymi względami ciekawsza, zwłaszcza w drugim wariantcie odnoszącym się do cech źródłiska opisywanego potoku. Rozpatrując drugi możliwy źródłosłów, warto zatem zwrócić uwagę, że przymiotnik *ciszo(a)wy* kojarzy się z przymiotnikiem *cisawy* 'mający barwę drewna *cisu*, czerwonobrunatny' lub — przywołując terminologię odnoszącą się do koni — 'kasztanowaty, jasnogniady' (Boryś, 2005, s. 83–84; Wietrzyk, 2011, s. 20). Od XV w. w języku polskim używano przymiotnika *cisawy* w odniesieniu do koni i krów gniadych, brunatnych (Boryś, 2005, s. 84). Na Pogórzu Ciężkowickim funkcjonował też w miejscowej gwarze zoonim *Cisawo* (*Cisawa*) jako imię nada-

wane krowie maści żółtawej (Wietrzyk, 2011, s. 20). Stąd analizowana nazwa mogła brzmieć *Cisawy Potok* i stanowić nawiązanie do barwy zawiesiny transportowanej przez wodę lub koloru skał w korycie potoku. Na pograniczu Beskidu Niskiego i Pogórza Ciężkowickiego (w miejscowości Gródek) płynie odwadniająca stoki Maślanej Góry potok o nazwie *Cisawy*, a jego nazwę można utożsamiać z kolorem skał występującym w korycie (Sikora, 1963, s. 270).

Takie wyjaśnienie genezy analizowanego hydronimu jest prawdopodobne, gdyż w okolicy można znaleźć dawne i wciąż funkcjonujące (choć zniekształcone) nazwy potoków i rzek nawiązujące do organoleptycznych cech wody — na pewno *Kwaśna Woda* w Żurowej (dziś nazwa pozornie zapomniana), *Czerwona Woda* (obecnie *Czermianka*) w Czermnej (Rymut, 1975, s. 14) i *Czerwony Potok* (dziś bezimienny), płynący od przysiółka Czerwoniec (Serwoniec?) i uchodzący do Rzepianki w Rzepieniaku Biskupim (SHG).

W Paśmie Brzanki woda w potoku na pewno jest *cisawa* po deszczu, na co wpływ ma budowa geologiczna i spłukiwanie drobnej frakcji z pól. Dziś obserwowalny kolor wody w cieku jest jednak mniej „cisawy” niż w XIX w. i wcześniej, gdyż w zlewni tej znacznie zmalała powierzchnia gruntów ornych; w czasie ostatnich 150 lat o połowę (Krocak, 2010). Poza tym po opadzie w każdym potoku na tym obszarze woda jest „cisawa”, zatem uzyskanie przez wodę żółtawego koloru po deszczu nie jest od kilku stuleci, od czasu rolniczego zagospodarowania większości obszaru Ryglie, cechą wyróżniającą *Cisawy Potok* na tle sąsiednich, co w efekcie w tym okresie przypuszczalnie pozbawiło ją tzw. potencji onimicznej. Niemniej tak wytwarzany kolor wody mógł odegrać rolę w początkowym okresie kolonizacji tego obszaru, gdy działania osadników miały charakter punktowy, koncentrując się na terenach bliższych centrom osadniczym, podczas gdy miejsca dalej i mniej dogodnie położone wciąż były pokryte lasem. Przysiółkiem, w obrębie którego umieszczono podpis rzeki, jest Księżę Podlesie, a nadrzędnym terytorialnie wobec niego przysiółkiem jest część Ryglie o nazwie *Požory*, potwierdzona m.in. przez „Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich” (SG 9, s. 6) jako „*Požary*”, przez którą notabene także przepływa *Cisawy Potok*. Nazwa *Požory* może być echem gospodarki żarowej, która miała na celu przystosowanie tego obszaru do uprawy. Po wypaleniu dużych połaci lasu na stokach uruchamiają się intensywne procesy spłukiwania, co skutkuje dostawą dużej ilości drobnych frakcji do koryt potoków. W efekcie nawet po niewielkich opadach woda w potoku przybiera kolor spłukiwanej zwierzliny, w tym przypadku brunatnożółty, tj. *cisawy*. W związku z tym można postawić hipotezę, że w czasie zakładania wsi intensywne spłukiwanie i zmywanie sprawiały, że kolor wody w potoku nawet po niewielkich opadach był brunatnożółty. Duża ilość wody prowadzona przez ten ciek sprawiała, że charakterystyczna jej barwa była rozpoznawalna poniżej w głównej rzece, w centrum

osadniczym w Ryglicach i może dlatego mieszkańcy utożsamiali dopływ ten ze źródłami głównej rzeki Ryglic (dzisiejszej Szwedki), a także ukuli od tej widocznej cechy hydronim *Cisawy Potok* i uznali go za właściwy dla całej rzeki. Hipotezę tę uprawdopodobnia fakt, że jedno ze wzgórz na południowej granicy zlewni, ponad jednym z dopływów Cisawego Potoku (zob. Luciaża), nosi nazwę Wysoki Łaz. Apelatyw *łaz* określał tereny pozyskane pod pola uprawne przez wypalenie i wykarczowanie puszczy. Toponim *Wysoki Łaz* może więc wiązać się z czasami gospodarki żarowej, a zatem mieć metrykę średniowieczną lub późniejszą, gdyż podobny sposób pozyskiwania ziemi pod uprawę — przez wypalanie i karczowanie zarośli i nieużytków — stosowano jeszcze w XVIII–XIX w. (a zatem nazwa *Cisawy Potok* faktycznie może mieć metrykę średniowieczną, ale też mogła pojawić się na osiemnastowiecznej mapie Miega w związku z pozyskiwaniem ziemi uprawnej w wyżej opisany sposób w zlewni analizowanego potoku — w granicach Pożorów i na Wysokim Łazie — właśnie w XVIII w.; por. Zierhoffer, Zierhofferowa, 2008/2009, s. 99). Nie znamy wprawdzie metryki obu toponimów, tj. *Pożorów* i *Wysokiego Łazu*, i mogą się one nie wiązać z okresem kolonizacji średniowiecznej (zwłaszcza ten ostatni, określający teren położony z dala od głównej doliny), ale niewątpliwie XIV wiek na obszarze Ryglic charakteryzował intensywny proces wylesiania, w tym w rozpatrywanej dolinie potoku (Kroczak, 2010, s. 28), co mogło dostarczyć motywacji do utworzenia analizowanego hydronimu nawet już w tamtym okresie. Powstał on jednak nie później niż w XVIII w.

Badania nad hydronimami Pasma Brzanki ujawniły możliwy genetyczny związek nazwy wodnej *Cisawy Potok* z kolejnym hydronimem — *Kwaśną Wodą*, ujawniając zarazem możliwość jeszcze innego wyjaśnienia genezy pierwszej nazwy niż wskazane wyżej.

Kwaśną Wodą określano w średniowieczu potok o wspólnym źródliisku (źródliisko rozumiane jest jako szereg drobnych cieków spływających z grzbietu Pasma, dających początek głównemu potokowi) z *Cisawym Potokiem*, spływający ku południowi ku wsi Żurowa. Obydwie rzeki mają źródła w linii grzbietu Pasma Brzanki, gdzie w toku badań terenowych na wypłaszczeniach zidentyfikowano reliktowe mokradła. Cechy źródliiska utrwalone zostały przypuszczalnie aż w czterech sąsiadujących ze sobą toponimach: *Cisawy Potok*, *Kwaśna Woda*, *Czarne Błoto* i *Żurowa*.

W źródłach hydronim *Kwaśna Woda*, jak się wydaje (Kuraś (wyd.), 1962, poz. 996), nie pojawia się wprost, ale można raczej być pewnym, że na przełomie XIV i XV w. nazwa ta odnosiła się nie tylko do wsi (por. „Bartolomai de Zurow alias *Quasna Woda*”), jak to wynika bezpośrednio z zachowanych źródeł (Kuraś (wyd.), 1962, poz. 996; Leosz, 2003, s. 193; Rymut, 1975, s. 59), ale i do potoku. Refleksja nad ojkonimem *Kwaśna Woda* prowadzi bowiem wprost do

równego mu formalnie hydronimu. Obie nazwy — *Żurowa* i *Kwaśna Woda* — wydają się całkowicie różne i językowo niepowiązane (nazwa *Żurowa* wywodzona jest od nazwy osobowej *Żur*, por. Rymut, 1975, s. 59). Tymczasem warto zwrócić uwagę, iż na przełomie XIV i XV w. zapis nazwy wsi *Żurowa* pojawił się w formach: (de) *Szurowa* (1397), *Zurowa* [(1368) 1421] i (de) *Schurow* (1427) (Kuraś (wyd.), 1962, poz. 996; Rymut, 1975, s. 59). W średnio-wysoko-niemieckim, historycznej odmianie języka niemieckiego używanej w latach 1050–1500 (Mańczak, 1999), funkcjonowało słowo *sūr*, wymawiane jako *zur*, oznaczające ‘kwaśny, cierpki, gorzki, ostry, okrutny’ (w polszczyźnie zapożyczone w XV w. jako nazwa zupy, por. Boryś, 2005, s. 757), a wodę określał rzeczownik *wāzzer* (Klimek, 1997, s. 218, 261, 282). Nazwa *Kwaśna Woda* w języku średnio-wysoko-niemieckim mogła zatem brzmieć **Sūr wāzzer* (wym. zur wasser)³. Nazwa *Żurowa*, używana już na przełomie XIV i XV w., jest więc spolszczoną formą niemiecką, a *Kwaśna Woda* jej polskim tłumaczeniem.

Przy drodze powiatowej Ryglice–Żurowa, poniżej kulminacji Ostrego Kamienia (Pasi), mimo daleko posuniętej degradacji wskutek działalności ludzkiej (skład drewna Lasów Państwowych), zachowały się relikty kilkuhektarowego mokradła utrwalonego przez mieszkańców w nazwie *Czarne Błoto*. Toponim ten wskazuje, że w przeszłości opisywany fragment wierzchowiny Pasma Brzanki zajmowały tereny podmokłe (bagniste), które przypuszczalnie zdeterminowały także formę lokalnych hydronimów.

Na obszarze Czarne Błota przeprowadzono badania terenowe określające udział materii organicznej⁴. Udział materii organicznej, uznawanej za główny parametr warunkujący właściwości fizykochemiczne osadów biogenicznych (Rydelek, 2011), w pobranej próbce dochodzi do 10%. Położenie morfologiczne oraz miąższość utworów z domieszką materii organicznej (nieprzekraczającą 30 cm) pozwala uznać badany obiekt za podmoklisko⁵. Według S. Żurka (1993) ten typ mokradła występuje w miejscach, gdzie poziom wody gruntowej utrzymuje się przeważnie poniżej powierzchni terenu, co hamuje rozwój warstwy torfotwórczej. Ze względu na stagnację płytkich wód podziemnych oraz wód powierzchniowych w obrębie mineralno-organicznych utworów torfiastych mogły je cechować: „kwaśny smak”, gnilny zapach, zwiększona ilość zawieszin i substancji rozpuszczonych oraz barwa — od odcieni żółci po brudną (Macioszczyk, 1987).

³ Autorzy dziękują za konsultację historycznojęzykową dr hab. Annie Just z Instytutu Germanistyki UW.

⁴ Autorzy dziękują dr. Danielowi Okupnemu z Instytutu Geografii UP w Krakowie za pomoc w badaniach terenowych oraz analizie i konsultacje paleogeograficzne.

⁵ W klasyfikacji mokradła ze względu na ich cechy paleohydrologiczne (Żurek, 1993) obok podmoklisk występują: torfowiska, mułowiska, namuliska, gytiewiska i siedliska przejściowe.

Istniejące na grzbiecie mokradło przypuszczalnie w przeszłości mocno zakwaszało wodę w biorących w tym miejscu początek potokach — stąd mogła „zrodzić się” *Kwaśna Woda*. Podmokliska mogły również być motywacją powstania hydronimu *Cisawy Potok*, ponieważ jedną z cech wody o odczynie kwaśnym bywa jej słomkowa, żółtawa, *cisawa* barwa. Współcześnie można zaobserwować w granicach Czarnego Błota miejsca, w których błoto w głębokich zastoiskach jest żółtawe, a także znaleźć tam dość liczne ciemnożółtawe osady w ciekach płynących przez Czarne Błoto. Jeden z takich wysięków (jeszcze bez odpływu skoncentrowanego) jest obszarem źródłiskowym Cisawego Potoku. Żółte zabarwienie występujące w tym wierzchowinowym mokradle może być efektem rozkładu materii organicznej lub wytrąceń związków chemicznych, które ze względu na małe nachylenia nie są odprowadzane do wypływających poniżej potoków. Nie można jednak wykluczyć, że na charakterystyczny kolor wody w tym strumieniu wpłynęło wiele czynników, stanowiących motywację nazwy *Cisawy Potok*.

Reasumując powyższe rozważania, można uznać, że odczytana nazwa *Ciszo(a)wa Potok* brzmiała w rzeczywistości *Cisawy Potok* ewentualnie, kierując się analogią do *Kwaśnej Wody*, ale niepotwierdzoną w źródłach, **Cisawa Woda*. Wydaje się też, że jest to pierwotna nazwa Szwedki. O ile ta ostatnia ma metrykę sięgającą najdalej połowy XVII w., o tyle ta pierwsza może mieć korzenie nawet z przelomu XIV i XV w. lub jeszcze wcześniejsze. Żurowa lokowana była w 1368 r. i choć nie zachował się oryginalny akt lokacyjny, to nazwa wsi poświadczana jest w oryginalnych dokumentach już od 1397 r. Tymczasem utworzenie stosownego hydronimu (przyjętego także jako nazwa wsi) było możliwe dopiero po poznaniu właściwości wody w potoku płynącym przez wieś lub charakteru środowiska przyrodniczego w jego źródłisku. Cechy środowiska przyrodniczego wspólnego źródłiska potoku ryglickiego i żurowskiego były zatem znane już w drugiej połowie XIV w. i już wtedy miały potencjał nazwotwórczy. Pasma Brzanki przypuszczalnie było penetrowane zarówno z południa, jak i z północy, i w tym czasie z pewnością osadnictwo rozwijało się także w dorzeczu współczesnej Olszynki i Szwedki. Charakter wspólnego źródłiska motywował zatem przypuszczalnie nie tylko nazwę *Kwaśna Woda* i wywodzący się z niemieczyzny jej odpowiednik *Żurowa*, ale też hydronim *Cisawy Potok*, niewykluczone, że dokładnie w tym samym czasie, z tym że formę obu hydronimów zdeterminowały inne zmysły. Obie nazwy wodne mogły się zatem narodzić w tym samym okresie na podstawie tej samej obserwacji dokonanej przez zasadźców lub kolonistów (być może nawet przez te same osoby), którzy pojawili się wokół Pasma Brzanki w związku z akcją osadniczą Kazimierza Wielkiego (lokacja Ryglie miała miejsce około połowy XIV w.; por. Rymut, 1975, s. 42). Być może autorem lub współautorem nazw jest któraś z osób związanych z za-

łożeniem Żurowej, wymienionych w dokumencie z 1421 r. (odnoszącym się do 1368 r.) — Stanisław podrzędny (*viceprocuratoris*) biecki (sieciechowski?), Mikołaj lub Niklon (Nikel/Nikiel?) Meisner (*Nicolao et Nicloni dicto Maisnar*), które — co ciekawe ze względu na równoległą polską i niemiecką nazwę wsi — są zarówno polskiego, jak i niemieckiego pochodzenia (Kuraś (wyd.), 1962, poz. 996; Leosz, 2003, s. 193).

Niemniej może być i tak, jak już wspomniano, że hydronim *Cisawy Potok*, znany tylko z osiemnastowiecznego źródła, nie ma metryki średniowiecznej. W odniesieniu do drugiej połowy XVI w. „Atlas historyczny Polski” notuje w miejscu *Cisawego Potoku* hydronim *Liciąża*, a zatem, jeśli uwzględnimy chronologię zapisów, mogła to być pierwotna nazwa tego potoku. Niewątpliwie hydronim *Liciąża* ma związek z określeniem przysiółka graniczącej z Ryglicami wsi Joniny, odnotowanym w źródłach już w XV w., w wyżej wymienionym „Atlasie” jako *Liciążna*, dziś podzielonym na dwie części — Liciąż Mała i Wielka. Niepewność co do trafności identyfikacji w „Atlasie” jako *Liciąży* potoku, określonego na tzw. mapie Miega nazwą *Cisawy Potok* (dalej: potok zachodni) wynika stąd, iż wprawdzie analizowany potok w swoim środkowym biegu stanowi granicę między Ryglicami a przysiółkiem Liciąż Wielka, ale na wschód od niego znajduje się inny duży strumień (dalej: potok wschodni). Ten bezimienny dziś potok uchodzi do potoku zachodniego około ćwierć kilometra przed jego ujściem do Szwedki. Przed połączeniem obu strumieni przez około 2 km płyną one w równoległych dolinach oddzielonych jedynie wąskim (około 200–250 m szerokości) bocznym grzbietem Pasma Brzanki. Ponadto potok wschodni stanowi główny ciek w Liciąży Wielkiej. Biorąc pod uwagę, że Liciąż Mała położona jest przede wszystkim na wyniosłej wierzchowinie z trudnym dostępem do wody, można przypuszczać, że pierwotnym centrum osadniczym była Liciąż Wielka, co wydaje się poświadczać mapa Miega z XVIII w. Bliskie sąsiedztwo obu potoków oraz stosunki osadnicze łączące Liciąż przede wszystkim z potokiem wschodnim (hydronim może być pierwotny wobec nazwy przysiółka) sugerują, że w „Atlasie” nastąpiła pomyłka i to potok wschodni powinien zostać określony jako *Liciąża*. Ojkonim *Liciąż* objaśnia się jako dzierżawczy, od nazwy osobowej **Luciąg* (Rymut, 1975, s. 29; 2005, s. 104), ale w kontekście scharakteryzowanego tu lokalnego środowiska przyrodniczego oraz możliwej genezy hydronimów *Cisawy Potok* i *Kwaśna Woda* hipoteza o zupełnie innym jej pochodzeniu, dotąd nieuwzględniana, wydaje się bardziej przekonująca. Najstarsze zapisy nazwy miejscowej *Liciąż* pochodzą z XV w. Odnotowane formy *Luczansza* (1417) i *Lucząscha* (1487) wskazują, że pierwotną postacią nazwy była *Luciąża* (Rymut, 1975, s. 29; 2005, s. 104). Równobrzmiącą nazwę *Luciąża* nosi jeden z dopływów Pilicy, w średniowiecznych zapisach *Lucisa* (1229). Hydronim ten przez większość badaczy wywo-

dzony jest od indoeuropejskiego **leut-*, mogącego oznaczać błoto (Bijak, 2013, s. 28–29). Reasumując, można przyjąć, że pierwotna nazwa potoku zachodniego to jednak *Cisawy Potok*, a wschodniego to *Liciąża* (lub raczej *Luciąża*). Źródła *Luciąży* znajdują się pod głównym grzbieciem Pasma Brzanki, między szczytem Wysoki Łaz a Gilową Górą. Grzbiec jest tam dość spłaszczony i miejscami podmokły, podobny do Czarnego Błota. Innym źródłem tej nazwy mogła być wiążąca się z odsłonięciem gleby (a zatem z błotem po deszczu) gospodaraka żarowa, o czym świadczy oronim określający jeden ze szczytów w pobliżu źródeł *Luciąży* — *Wielki Łaz*.

POTOK RYGLICKI, POTOK MŁYŃSKI, RYGLICZANKA, JAWORNIK,
MSZANKA I MŁODOSZOWA

Hydronim *Szwedka* nie tylko nie występuje na tzw. mapie Miega, ale też nie pojawił się na mapach katastralnych Ryglic z połowy XIX w. (1848), mimo że ponownie występują w granicach Ryglic inne hydronimy, także na oznaczenie *Szwedki*. W przywołanym katastrze zarejestrowano dwa inne hydronimy odnoszące się do współczesnej *Szwedki*. Autor mapy katastralnej konsekwentnie w kilku miejscach nazywa główny nurt rozpatrywanej rzeki *Ryglice B.*, gdzie *B.* jest skrótem od niemieckiego słowa *der Bach* ‘potok’. Oznacza to, że przypuszczalnie w połowie XIX w. główne koryto *Szwedki* określano również mianem *Potoku Ryglickiego*. Z kolei, według katastru miejscowości Uniszowa (również połowa XIX w.), położonej poniżej Ryglic, nazwa głównego potoku (*Szwedki*) to *Rzeka od Ryglic*.

Na mapie katastralnej na zachód od rynku Ryglic i na południe od głównego koryta zaznaczone jest także ramię Potoku Ryglickiego o długości 0,5 km, powstałe wskutek działalności człowieka i określone na mapie jako *Mühl B.*, czyli *Potok Młyński* (por. niem. *Mühl*, pol. *młyn*), zapewne wówczas lokalnie określany jako *Młynówka*. *Młynówka*, jako hydronim nazywający odnogę *Szwedki* w Ryglicach, nie przetrwała do naszych czasów. Jej koryto zostało przejęte przez główny nurt rzeki, stare główne koryto zaś zasypano (według mapy WIG z 1937 r. przed drugą wojną światową funkcjonowało ono jeszcze jako ujście *Zalasówki*). Nowa sytuacja hydrograficzna doprowadziła z czasem do wyjścia z użycia określenia *Młynówka* i objęcia nazwą głównego koryta sztucznego przekopu. Według map powojennych *Szwedka* na tym odcinku ma bieg zgodny ze współczesnym.

Warto zwrócić uwagę, że w opracowanym w 2005 r. podziale hydrograficznym Polski pojawia się nazwa wodna *Rygliczanka* na oznaczenie potoku będącego dopływem *Szwedki* z północy, uchodzącego do niej na granicy

Bistuszej i Uniszowej. Hydronim wprawdzie wywodzi się ewidentnie od nazwy miasteczka *Ryglice*, ale, co ciekawe, żaden jego fragment nie znajduje się w jego granicach. Nazwę tę można uznać zatem za sztucznie wprowadzoną przy okazji prac nad wspomnianym podziałem, a zarazem błędną. Co ciekawe, w dokumencie z 1545 r., w którym nastąpiła regulacja granic między Tuchowem a Zalasową, pojawiły się trzy hydronimy należące do dorzecza Szwedki, dziś zapomniane, które przypuszczalnie opisują analizowaną tu Rygliczanek z dopływami: *Jawornik*, *Mszanka* i *Młodoszowa* (Gawron, 2009, s. 21). Dokument z XVI w. jest wystarczająco precyzyjny, by dziś próbować przypisać poszczególne hydronimy odpowiednim ciekom. Interpretując opis granicy z dokumentu z 1545 r. na tle współczesnej sieci hydrograficznej i ustalonych wtedy granic wsi, można wnioskować, że *Jawornik* był dopływem *Mszanki*, która wpadała do *Młodoszowej*, a ta następnie łączyła się z dzisiejszą Szwedką. Trzy pierwsze hydronimy odpowiadają współczesnej Rygliczance. Wymienione nazwy wodne nie pojawiły się w opisie granic Zalasowej z 1787 r. (za to w przypuszczalnym miejscu ich lokalizacji wystąpił nowy hydronim na oznaczenie jakiegoś potoku (przykopy) — *Rzeczki*; por. Gawron, 2009, s. 23–25). Motywacja dwóch z trzech przywołanych nazw wodnych z XVI w. jest jasna — *jawornik* to las jaworowy, zaś *Mszanka* wywodzi się od przymiotnika *mszany*, powstałego od rzeczownika *mech*. A zatem *Jawornik* płynął przez las jaworowy, zaś *Mszanka* przypuszczalnie przez *mszany* las, tj. z podściółką mchu (Malec, 2003, s. 112, 162; Rymut, 2007, s. 283). Potoki o tych nazwach podchodziły pod dział wodny, a zatem faktycznie mogły płynąć przez obszar niewykarczowany, przynajmniej w chwili uzyskania swoich nazw (jeśli założymy poprawną interpretację — wspomniane dwa potoki są bardzo krótkie, *Mszanka* ma długość zaledwie pół kilometra — może stąd późniejsze *Rzeczki*?). Trudniejsza sprawa przedstawia się z hydronimem *Młodoszowa*, który wiąże się pośrednio z przymiotnikiem *młody*. Najpewniej nazwa ta pochodzi od antroponimu *Młodosz* (Rymut, 1991, s. 192) i określała pierwotnie potok płynący przez pole gospodarza o takim nazwisku lub przezwisku. Kusząca jest jednak hipoteza, że także ten hydronim był motywowany przez środowisko przyrodnicze, a zatem być może w dolnym biegu potoku o tej nazwie, który został wylesiony jeszcze przed połową XIV w. (Krocak, 2010, s. 28), wyrósł z czasem młody las (**młod-osz*?). Wprawdzie źródło osiemnastowieczne przypisuje hydronim *Rzeczki* do jednego ciek, ale forma liczby mnogiej wskazuje na wiele małych potoków znajdujących się w sąsiedztwie, może na źródliko, co może być trafnym opisem miejsca, wobec którego użyto wymienionych tu hydronimów w opisie z XVI w.

BOBÓWKA, ZALASÓWKA, GŁĘBOKA

Kolejna rzeka będąca obiektem analizy toponomastycznej wpada do Szwedki w centrum Ryglic od strony północnej i w źródłach określana jest jako *Bobówka*, *Zalasówka* lub potok bez nazwy.

Hydronim *Bobówka* pojawia się w tomie pierwszym „Słownika geograficznego Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich” w dwóch hasłach (*Biała Dunajcowa*, s. 180–181, i *Bobówka*, s. 257) na określenie Szwedki, z tym że za górny jej odcinek uznano dzisiejszą *Zalasówkę* (źródła *Bobówki* miały znajdować się w *Zalasowej*). Genezę tego hydronimu względnie łatwo jest wyjaśnić, gdyż na granicy Ryglic i *Zalasowej* (w środkowej części zlewni wspomnianej *Zalasówki*) znajdował się przysiółek o nazwie *Bobówka*, zarejestrowany na mapie katastralnej z połowy XIX w. (jego nazwę można wiązać z *bobem*, z jego uprawą bądź spożywaniem, a zatem z rozpowszechnionym składnikiem diety mieszkańców Pogórza Ciężkowickiego w XIX w. (Udziela, 1994: s. X–XI), ale też z nazwą osobową *Bób*, niepotwierdzoną jednak w Ryglicach w XVIII i XIX w. (Gawron, 2011, s. 44–48, 66–73; Rymut, 1991, s. 88). *Bobówka* była pierwszym przysiółkiem w Ryglicach od strony *Zalasowej*, przez który płynie *Zalasówka*, i stąd nazwa przysiółka mogła zostać rozciągnięta nie tylko na ryglicki odcinek *Zalasówki*, ale też w wypadku uznania go za górny odcinek Szwedki na całą główną rzekę Ryglic. Wydaje się jednak, że najprawdopodobniej autor przywołanych dwóch haseł do tomu pierwszego SG, nauczyciel gimnazjum św. Anny w Krakowie Bronisław Gustawicz, słabo znał opisywany przez siebie obszar, i hydronim *Bobówka* jest tylko jego świadomą kreacją bądź błędem. Używany dziś hydronim *Zalasówka* utworzony został z kolei od nazwy wsi *Zalasowa*, w której zlokalizowane są źródła tego potoku. Zarazem warto zwrócić uwagę, że nazwa tej wsi przechowuje informacje o kształcie lokalnego środowiska przyrodniczego w średniowieczu i ówczesnych stosunkach osadniczych. *Zalasowa* to wieś za lasem, który „wpisany” jest w nazwę wsi sąsiadującej z *Zalasową* od północy — *Szynwałd* (nazwa pochodzenia niem., pol. *Piękny Las*). Nie tylko zatem lokalne toponimy mówią nam o istnieniu na północ od *Zalasowej* dorodnego lasu, ale też sugerują wcześniejszą metrykę *Zalasowej* niż *Szynwałdu*.

W książce wydanej w latach osiemdziesiątych XX w., zawierającej wspomnienia jednego z dawnych mieszkańców Ryglic (Dubiel, 1987), umieszczony jest szkic topograficzny, na którym potok *Zalasówka* określony jest mianem *Głęboka*, przynajmniej w swoim dolnym, widocznym na szkicu biegu (Dubiel, 1987, s. 8). Być może więc przynajmniej dolny odcinek *Zalasówki* w okresie przed 1945 r., przed wyjazdem autora wspomnień z Ryglic (urodzonego tam w 1923 r.), oznaczany był także lub wyłącznie jako *Głęboka*.

Sytuacja ta wydaje się obiektywnie wynikiem pomyłki odnośnie do położenia źródeł Zalasówki i lokowania ich w dziś niewydzielanym przysiółku Głęboka, położonym w Ryglicach opodal granicy z Zalasową i zaznaczonym na mapach katastralnych z połowy XIX w. Obszar tego dawnego przysiółka położony jest w Ryglicach, na granicy przysiółków Bukowina i Wisze, na lewym brzegu Zalasówki, przy drodze relacji Ryglice–Tarnów, około kilometra w górę Zalasówki od jej ujścia do Szwedki. Z przysiółka Głęboka płynie potok o długości 1 km i powierzchni zlewni 1 km². Wspomniany potok jest głęboko wcięty w podłoże, zbocza doliny mają nachylenie rzędu 30°, a obszar źródłiskowy stanowi nachylona nawet na 60° skarpa. Takie ukształtowanie terenu tłumaczy nie tylko nazwę potoku, ale też przysiółka położonego na granicy zlewni tego dopływu. Hydronim *Głęboka* może być pochodną przekonań miejscowej ludności co do położenia źródeł potoku uchodzącego od północy do Szwedki w centrum Ryglic. Obecnie nazwą tą można objąć lewy dopływ Zalasówki, mający swoje źródła we wskazanej dolinie bocznej.

MILKA

Okolo 250 m w górę Szwedki od ujścia Zalasówki znajduje się ujście kolejnego potoku o powierzchni zlewni 10 km², współcześnie nienazwanego. Szwedka przyjmuje go od południa, a jego źródła znajdują się w Paśmie Brzanki ponad ryglickim przysiółkiem Galia Dolna. Co ciekawe, na mapach katastralnych z 1848 r., a także na austriackiej mapie wojskowej z 1860 r. (Gawron, 2011, s. 88), pojawia się na jego określenie hydronim *Milka B.* (*B.* jest skrótem od niemieckiego słowa *der Bach* ‘potok’).

Objaśnienie etymologii tego hydronimu nie jest łatwe. Możemy przypuszczać, że nazwa ta została zniekształcona przez niemieckojęzycznego kartografa. W pierwotnej formie mogła więc np. brzmieć *Milka*, nawiązując do wrażeń, że dolina tego potoku jest ujmująca, przyjemna, miła. Wprawdzie tak jest, zwłaszcza w górnym jej odcinku, ale to wyjaśnienie nazwy nie jest raczej trafne. Hydronim ten, jak się wydaje, w takiej formie językowej nie funkcjonował w XIX w. w Ryglicach. Odwoływanie się do przymiotnika *miły* (*miła dolina*, *miły potok*) albo imienia potencjalnego właściciela np. doliny lub młyna *Milka*, *Milek*, *Milko* itp. (Rymut, 1991, s. 191), zdaniem autorów nie przekonuje, mimo że nie można oczywiście takiego źródłosłowa nazwy wykluczyć. Przez analogię do wsi *Milki* na Suwalszczyźnie, biorąc też pod uwagę osadnictwo niemieckie na Pogórzu Ciężkowickim, można poszukiwać pokrewieństwa hydronimu z niemieckimi nazwami osobowymi typu *Milken*, *Millke* (Rymut, 2007, s. 133), ale specyfikacja poddanych Ryglic z 1778 r. nie zawiera żadnego nazwiska o podob-

nym nawet brzmieniu, a wykaz tamtejszych właścicieli domów i gospodarstw z 1849 r. co najwyżej dwa: *Malik* i *Malisz*, ale są to nazwiska występujące pojedynczo we wsi i dość jednak różne od rozpatrywanej nazwy wodnej (nie znamy czasu narodzin hydronimu, a zatem i nazwa osobowa będąca podstawą hydronimu może być starsza niż wskazane; por. Gawron, 2011, s. 44–49, 66–74). W odpisach dokumentów przechowywanych w Archiwum Parafialnym w Ryglicach i odnoszących się do lat 1703–1706 pojawia się nazwisko *Milkowski*, ale nosił je właściciel Jonin (Janiny), wsi położonej na wschód od Ryglic, poza zlewnią analizowanego potoku.

Możliwe wydaje się przekształcenie przez niemieckojęzycznego kartografa w formę *Milka* nazwy *Młynka*, zwłaszcza że będący przedmiotem zainteresowania potok jeszcze na początku XX w. był intensywnie wykorzystywany do napędzania kilku młynów stojących w jego przekroju (nachylenie potoku i powierzchnia zlewni sprzyjają wykorzystaniu jego energii do napędzania różnych urządzeń wodnych). Hydronim *Młynka* mógł łatwo zostać zniekształcony przez cudzoziemca w *Mlinkę*, a stąd dalej w *Milkę*. Niewykluczone jednak, iż analizowana nazwa pochodzi wprost od niepotwierdzonej na określenie tego potoku w źródłach niemieckiej nazwy **Mühl Bach* (wym. milbach), nadanej być może przez kolonistów niemieckich w średniowieczu lub przez administrację austriacką po 1771 r. Warto jednak zwrócić uwagę na jeszcze inny, bardzo interesujący trop. Jednym z gwarowych wyrazów technicznych używanych na Podtatrze jest termin *mila*, określający mielerz, limierz (Jost, 1987, s. 21, tablica VII), czyli specjalnie przygotowany stos drewna, z którego produkowano węgiel drzewny. Termin ten mógł także występować w gwarze mieszkańców tej części Karpat, a określenie *milka* mogło po prostu określać małe stosy drewna budowane w tym samym celu co duże mielerze (mile). Do dziś dużą część Pasma Brzanki pokrywa zwarty kompleks leśny (z bardzo dużym udziałem buka, wykorzystywanego do produkcji węgla drzewnego; najbardziej wartościowy węgiel drzewny uzyskuje się m.in. właśnie z drewna bukowego), w górnej części potoku określonego nazwą *Milka* również współcześnie schodzący do dna doliny. Dolina Milki zapewniała zatem łatwy dostęp do drewna i wody, a te dwa czynniki były brane pod uwagę przy wyborze miejsca pod mielerze. W mielerzach wytwarzano też produkty płynne: dziegieć (koncentrat smoły), maź (smar) i terpentynę (płyn), wykorzystując na przykład drewno jodły, także rozpowszechnione w Paśmie Brzanki (Szechyński, b.d.). Z geograficznego i gospodarczego punktu widzenia wypalanie węgla drzewnego i uzyskiwanie innych produktów spalania drzewa w dolinie Milki było więc jak najbardziej możliwe. Co więcej, do grupy starych nazwisk używanych w Ryglicach, w których obrębie znajduje się Milka, należą *Smotucha* (np. w specyfikacji poddanych Ryglic z 1778 r. wymieniono jednego kmiecia i pięciu zagrodników o tym nazwisku; por. Gawron, 2011,

s. 44–47) i *Smolarz* (na mapach katastralnych Ryglic z 1848 r. zarejestrowano oba nazwiska, choć nie w dolinie Milki). W 1849 r. pośród właścicieli domów i gospodarstw w Ryglicach zarejestrowano jednego *Smalarza* i 17 *Smoluchów* (Gawron, 2011, s. 72). W drugiej połowie XIX w. na pewno przynajmniej jedna rodzina *Smoluchów* posiadała gospodarstwo rolne w górnej części doliny Milki. Nazwiska *Smolucha*, *Smolarz* i *Smalarz* wiążą się z takimi wyrazami, jak *smoła* (maż), *smolić* (brudzić), a *smolarz* to osoba wyrabiająca smołę lub nią handlująca (Rymut, 1991, s. 245). Być może zatem nazwa wodna *Milka* nawiązuje do wskazanej działalności gospodarczej, prowadzonej w tej dolinie może jeszcze w XIX w., podczas powstawania źródeł rejestrujących analizowany hydronim. Hipoteza ta spośród przytoczonych wydaje się najbardziej prawdopodobna.

POTOK UNISZOWSKI

Potok Uniszowski, będący lewym dopływem Szwedki, płynie na pograniczu dwóch wsi — Bistuszowej i Uniszowej oraz miasteczka Ryglice. Hydronim pochodzi od jednej z wymienionych nazw miejscowości (wyjaśnia się ją, wskazując, iż jest to nazwa dzierżawcza od nazwy osobowej *Uniesz*; por. Rymut, 1975, s. 52), ale jego metryka jest nieznana. Nazwa notowana jest na mapach przynajmniej od końca lat osiemdziesiątych XX stulecia. Hydronim ten jest o tyle zaskakujący, że w świetle map zarówno źródła tego potoku (Bistuszowa Podlesie), jak i jego ujście do Szwedki znajdują się w granicach Bistuszowej, wsi o wiele większej niż Uniszowa (w trzynastym tomie „Hydronymia Europaea” wskazano jednak Uniszową jako miejsce, gdzie znajdują się źródła potoku (Rymut, Majtán, 1998, s. 200). Na podstawie dostępnych map oraz oznaczonego na nich biegu opisywanego potoku bardziej uzasadniona byłaby nazwa **Potok Bistuszowski*. Wydaje się jednak, że mamy tu do czynienia z konsekwentnie powtarzaną pomyłką kartograficzną, polegającą na przypisaniu hydronimu *Potok Uniszowski* lewemu dopływowi faktycznego *Potoku Uniszowskiego*, który na mapach pozostaje bezimienny, a jest o wiele dłuższy niż ten oznaczony, płynie środkiem wsi Uniszowa i ma źródła w Paśmie Brzanki pod Górą Uniszowską.

ROSTÓWKA, LUBASZÓWKA, ROSIÓWKA

Rostówka odwadnia południowo-zachodnie zbocza Pasma Brzanki. Hydronim ten jako oddzielne hasło notuje tom dziewiąty „Słownika geograficznego Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich” z 1888 r. (s. 805). Pojawia się on także w trzecim tomie z 1882 r. (SG 3, s. 595) oraz w tomie piątym z 1884 r. w haśle

Lubaszówka jako jej alternatywna nazwa (SG 5, s. 384). Tom dziewiąty, również w postaci oddzielnego hasła, podaje jeszcze trzecią nazwę tej rzeki — *Rosiówka* (SG 9, s. 755; notuje ją także tom piąty w haśle poświęconym wsi Lubaszowa (Luboszowa); por. SG 5, s. 447). Wreszcie tom pierwszy z 1880 r. w haśle poświęconym Białej Dunajcowej zawiera czwartą nazwę potoku — *Lubaszowa*, równobrzmiącą z nazwą wsi położonej u ujścia potoku do Białej Dunajcowej (SG 1, s. 182). Reasumując: w tym samym czasie (lata 1880–1888) i w tym samym źródle omawiany potok został określony aż czterema hydronimami, w tym trzy pojawiły się jako oddzielne hasła w przywołanym słowniku.

Nie nastręcza większych kłopotów wyjaśnienie etymologii hydronimów *Lubaszówka* i *Lubaszowa*, które należy traktować łącznie, zwłaszcza że ten ostatni może być wynikiem błędu, niedokładności lub prawdopodobnej nieznamomości opisywanego terenu z autopsji przez autora hasła (zob. *Bobówka*). Obie nazwy wodne pochodzą od nazwy wsi położonej u ujścia potoku do Białej Dunajcowej — *Lubaszowej*, w przeszłości nazywanej wymiennie *Luboszową*, co objaśnia się jako nazwę dzierzawczą od nazwy osobowej *Lubosz* (Rymut, 1975, s. 30). Biorąc pod uwagę, że na terenie tej wsi znajduje się ujście potoku, można zakładać, że nazwa ta w sposób naturalny została rozciągnięta na całą rzekę. Warto zwrócić też uwagę, że dolina Białej Dunajcowej była wcześniej zasiedlana niż wnętrze pogórza i osadnictwo najpewniej pięło się w górę potoku od jego ujścia do wymienionej rzeki. Stąd nazwa ta może być najstarsza i odzwierciedla niejako perspektywę osadników z doliny Białej, którzy po raz pierwszy spotkali się z *Lubaszówką* (lub *Lubaszową*) w jej końcowym odcinku (nazwa wsi w odpisach dokumentów z późniejszych stuleci, pomijając jeden falsyfikat odnoszący miejscowość do XIII w., potwierdzona jest w XIV–XV w., a wzmianki o niej z oryginalnych dokumentów pochodzą z XVI w.; por. Rymut, 1975, s. 30).

Hydronim *Rosiówka* może łączyć się z czasownikiem *rosić* ‘moczyć, zwilżać’, ale też ‘moczyć len w rzece’, ‘poddawać słomę lnianą działaniu wody’ (Bijak, 2013, s. 141; Boryś, 2005, s. 518). Na przykład w „Słowniku geograficznym Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich”, w haśle *Rostówka*, napisane jest, że potok ten „zrasza obszar Lubaszowy” (SG 9, s. 805). W tym ujęciu hydronim *Rosiówka* mógłby się wiązać z nawadnianiem doliny przez potok. Drugi trop nawiązujący do obróbki lnu też jest godny uwagi ze względu na to, iż uprawa lnu i produkcja tkanin lnianych były na Pogórzu Ciężkowieckim do końca XIX w. bardzo rozpowszechnione (Udziela, 1994, s. 125–127).

Wreszcie ostatni hydronim — *Rostówka* (notowany też w formie *Roztówka*; por. Cieśla, 2003, s. 122), który może być związany z rzeczownikami *rozstaj*, oznaczającym miejsce, w którym drogi się rozchodzą, oraz *roztoka*, wskazującym na miejsce, gdzie rzeki płyną w różne strony (Rymut, 1975, s. 42). Z punk-

tu widzenia geografii, także historycznej, takie wytłumaczenie nazwy tego potoku wydaje się nadzwyczaj intrygujące (choć językoznawcy wykluczają je ze względu na różnice w budowie i fonetyce opisywanych podstaw i hydronimu). Nie tylko dlatego, iż jego źródła podchodzą pod dział wodny, oddzielający dorzecze Białej Dunajcowej (Rostówka) oraz Ropy (Olszynka), i rzeki mające tam swoje źródła płyną w przeciwnych kierunkach ku Białej Dunajcowej i Ropie, będącej dopływem Wisłoki, łącząc się dopiero w Wiśle poza horyzontem geograficznym miejscowej ludności. Cecha rozchodzenia się wód na linii północny zachód–południowy wschód jest zatem u źródeł Rostówki wyraźnie zauważalna. Ponadto przełęcz rozdzielająca doliny Olszynki i Rostówki była naturalnym węzłem komunikacyjnym, od którego do dziś odchodzą drogi wpisujące się także w historyczny układ komunikacyjny (Kroczak, 2012). Co więcej, właśnie na tej przełęczy, opodal źródeł Rostówki, stoi datowany na XVI wiek słup, który rzekomo pełnił funkcję drogowskazu-laterni dla podróżnych i kupców (Cieśla, 2003, s. 106; Firlej, 2014, s. 211; Koziół, 1999, s. 110; M. W. Solarz, 1998, s. 122). Jego posadowienie w tym miejscu wskazywałoby, że było ono z jakichś względów szczególnie kłopotliwe dla podróżnych, np. opodal rozchodziły się drogi i łatwo było zmylić kierunek. Jeśli tak było, to Rostówka mogłaby być nazwą nadaną rzece z perspektywy jej źródeł, w przeciwieństwie do Lubaszówki.

Być może jednak nazwa wodna *Rostówka* wiąże się ze staropolskim słowem *rost* oznaczającym rdzę (Rymut, 1991, s. 231). Analizowany hydronim mógłby zatem pochodzić od rdzawej wody lub gleby, zaobserwowanych w źródłach lub w korycie potoku, świadczących o obecności związków żelaza. Taką genezę hydronimu uwiarygodnia występowanie w najbliższej okolicy podobnych nazw wodnych: *Czerwonej/Rudej Wody* (*Rufa Aqua* (1383), *Ruffa Aqua* (1398); por. Rymut, 1975, s. 14), dziś Czermianki (dopływ niżej omówionej Olszynki, przynależny do zlewni Ropy); geneza tego hydronimu wiązana jest wprost z właściwościami środowiska przyrodniczego (ze związkami żelaza, rudami darniowymi; por. M. W. Solarz, 2016) oraz *Czerwonego Potoku* (*Czirzwoni Potok* (1385/1386); nazwa dziś zapomniana, określająca w XIV w. nie tylko potok (dopływ Rzepianki), ale też wieś (dziś Kołkówka); por.: Rymut, 1975, s. 14; SHG). Co ważne, źródła Czerwonego Potoku i Rostówki leżą w bezpośrednim sąsiedztwie, na pograniczu Jodłówki Tuchowskiej i Kołkówki. Niewykluczone, że te trzy hydronimy motywowane są tą samą cechą lokalnego środowiska przyrodniczego Pasma Liwocza i Brzanki. Niemniej zarówno *Rostówka*, jak i *Rosiówka* mogą także pochodzić od nazw osobowych (Rymut, 1991, s. 231).

OLSZYŃKA, SIEPIETNICA, ŚWIEĆCANKA

Południowo-wschodnią część Pasma Brzanki odwadnia potok *Olszyńska*. Hydronim ten potwierdzony jest w źródłach dziewiętnastowiecznych (SG 7, s. 517). Nazwa potoku pochodzi od wsi *Olszyny*, położonej w górnym biegu rzeki. Jak podaje „Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich”, „strumień, powstaje w obrębie gminy Jodłówki Tuchowskiej [...] z kilku strug, łączących się na obszarze Olszyn” (SG 7, s. 517). Autor monografii Olpin ujmuje sprawę podobnie, wskazując, iż „Olszyńska sięga źródłami podnóża góry Brzanki [...] w Jodłowce Tuchowskiej [...], które łączą się w jeden większy potok we wsi Olszyny [...]. Stąd jej dzisiejsza nazwa” (za: F. Ks. Solarz [1970] 1996, s. 122). Co prawda źródła potoku znajdują się w Jodłowce Tuchowskiej, na jej wschodnich kresach, ale Olszyny są pierwszą dużą miejscowością położoną w całości na drodze rzeki. Potok ten stanowi też oś, wzdłuż której powstała przywołana wieś. Określenie samej osady zaś — a pośrednio i rzeki — pozostaje w relacji do środowiska przyrodniczego, w którym została ona posadowiona. Na tym obszarze pogórza zespołem roślinnym charakterystycznym dla aluwioów rzek i większych potoków w niższych położeniach górskich, na tarasach zalewowych, jest nadrzeczna olszyna górska (*Alnetum incanae*), w której dominuje — pośród drzew — olsza szara (*Alnus incana*) z domieszką m.in. olszy czarnej (*Alnus glutinosa*; por. DUPKPB, 1994, s. 33).

Hydronim *Olszyńska* nie jest jednak jedynym, który określał omawiany potok w przeszłości. Wnioskując na podstawie „Słownika geograficznego Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich”, można stwierdzić, że w drugiej połowie XIX w. nazwa wodna *Olszyńska* była w powszechnym użyciu jako oficjalna nazwa potoku, a inne nazwy przypuszczalnie zostały zapomniane (SG 7, s. 517, 519, 525; 10, s. 570; 11, s. 682, 907), choć jednocześnie zaskakuje brak tego hydronimu na mapie Miega z XVIII w., podobnie zresztą jak i alternatywnych nazw. Jedynie w haśle dotyczącym Olpin, wsi graniczącej od wschodu z Olszynami, przywołany słownik podaje alternatywną (raczej już wtedy historyczną) nazwę Olszynki — *Siepietnica*, zaczerpniętą zapewne z przywołanego tam dokumentu lokacyjnego Olpin z połowy XIV w. (w haśle tym rzeka Olszyńska nazywana jest zresztą *Olszyszką*, co wydaje się jednak ewidentną pomyłką; por. SG 7, s. 525).

Siepietnica (*Świepietnica*) jako hydronim pojawiła się w przywileju lokacyjnym Szerzyn z 1348 r. („in fluvio, qui *Swepothnycza* dicitur”, por. Kuraś (wyd.), 1962, poz. 53) i Olpin z 1349 r. („in fluvio dicto *Swepietnica*”, por. KDKK, s. 240) jako jedyna nazwa późniejszej Olszynki. Można przypuszczać, iż nazwa *Siepietnica* (*Świepietnica*) jest najstarszą nazwą opisywanego potoku (precyzyjnie rzecz ujmując, właśnie w formie *Świepietnica*, która uległa uproszczeniu

do formy *Siepietnica* w XVI w.; por. Rymut, 1975, s. 45; 2003, s. 210). W XII i XIII w. pojawił się ojkonim *Świepietnicy* (*Zuepethnici uilla/Suepetnici villa*), który najpóźniej na początku XIV w. uległ singularyzacji do formy *Świepietnica*. Związany jest on z nienotowanym rzeczownikiem pospolitym **świepietnik*, który określał bartnika zajmującego się tylko pszczołami leśnymi dziko żyjącymi w dziuplach naturalnych, wybierającego miód z naturalnych barci — świepio-tów bądź także je dozorującego (Rymut, 1975, s. 45; 2003, s. 209–213). Forma *Świepietnica* (*Siepietnica*), potwierdzona najwcześniej w oryginalnych dokumentach z początku XIV w. (por. Rymut, 2003, s. 209–210), podpowiada, że być może w tym wypadku nazwa grupy ludzi nie przeszła od razu na nazwę ich osady, ale najpierw na rzekę, wzdłuż której pracowali, i zarazem na całą jej dolinę, a dopiero następnie na wieś położoną u ujścia Olszynki do Ropy. Możemy sobie wyobrazić, że rozwój osadnictwa w dolinie Świepietnicy, związany z powstawaniem nowych osad, redukował zakres przestrzenny analizowanego toponimu, przekształcając go w końcu w relikwyt czasów sprzed kolonizacji na prawie niemieckim z połowy XIV w., zachowany w odniesieniu tylko do jednej wsi. Przed akcją kolonizacyjną z czasów Kazimierza Wielkiego większość doliny Świepietnicy była pokryta puszcza, a w puszczy najłatwiej podróżować właśnie wzdłuż rzek (Zaborski, 1926, s. 62). Być może świepianicy w XII i XIII w. (może i wcześniej) samotnie gospodarowali w lasach pokrywających dolinę opisywanego potoku, będąc najczęściej spotykanymi tam ludźmi, i w ten sposób określenie ich profesji dałoby nazwę całej okolicy (dolinie), w tym rzece. Uwzględniając zatem chronologię, formę i kontekst zapisów analizowanego toponimu (Rymut, 1975, s. 45; 2003, s. 209–210), można postawić hipotezę, że hydronim *Świepietnica* powstał między rokiem 1123–1125 a 1348, a nawet — być może bardziej precyzyjnie — między rokiem 1123–1125 a 1319.

Oprócz potwierdzonej w XIV w. nazwy *Siepietnica* (*Świepietnica*) i ukutej nie później niż w XIX w. nazwy *Olszynka* na określenie analizowanego potoku używano też hydronimu *Święcanka*, późniejszego niż pierwszy z wymienionych (F. Ks. Solarz, [1970] 1996, s. 122). Nazwa ta wiąże się z dużą wsią *Święcany*, położoną w dolnym biegu Olszynki, graniczącą od południowego-wschodu z Siepietnicą, w której opisywany potok łączy się z Ropą. Nazwa wsi przypuszczalnie łączy się z patronką miejscowej parafii — św. Anną. Źródła przeważnie przekazują nazwę wsi w liczbie mnogiej, ale też notują formę *Święcana* ((de) *Szvyaczana*) w 1479 r. (por. Rymut, 1975, s. 49).

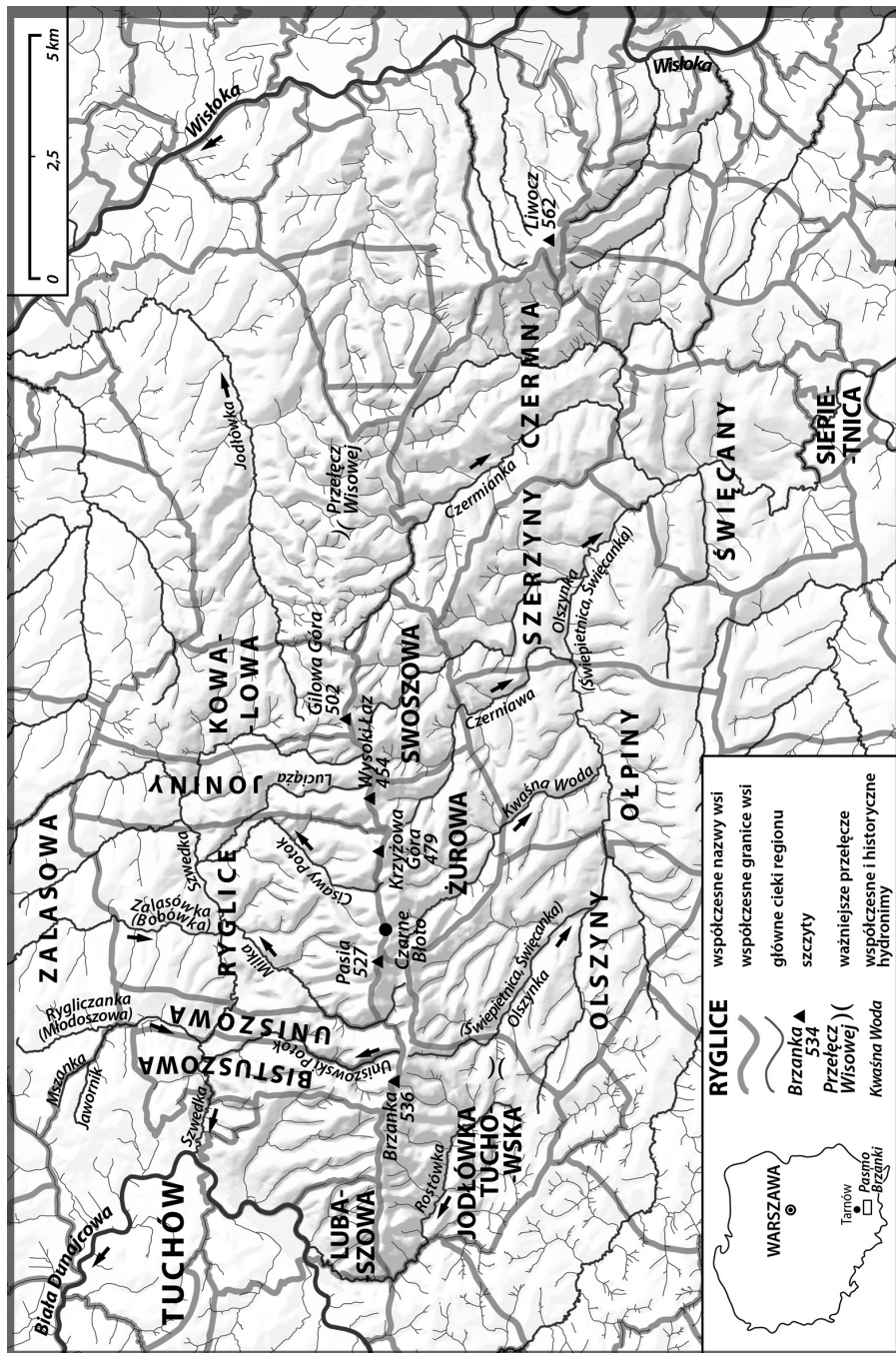
Długi, dwudziestoletni okres wolnizny darowany mieszkańcom nowo zakładanych wsi Ołpiny i Szerzyny dowodzi, że były one zakładane na surowym korzeniu, a zatem ich organizacja była uciążliwa, wymagająca przynajmniej tylu lat pracy, na ile zostały zwolnione z obciążeń. Można przypuszczać zatem, że organizacja sieci parafialnej, w tym budowa kościołów, następowała znaczenie

później niż lokacja wsi, dopiero po ich względnie pełnej organizacji, zapewniającej możliwość wzniesienia kościoła i utrzymania parafii. W latach sześćdziesiątych XV w. Jan Długosz wskazał, iż w Święcanach znajdował się kościół parafialny, a także podał, że w tej parafii znajdowały się Ołpiny (Ślowski, 1995, s. 252). Biorąc pod uwagę rozłączność terytorialną Ołpin i Święcan, a także późniejszą podległość Olszyn i Żurowej parafii ołpińskiej, wydaje się, że jeszcze w drugiej połowie XV w. parafia w Święcanach mogła obejmować całą dolinę Olszynki. Można więc postawić hipotezę, że jurysdykcja parafii święcańskiej nad całą doliną opisywanej rzeki mogła także spowodować objęcie nazwą *Święcanka* dzisiejszej Olszynki i hydronim ten mógł być używany już w XV w., a zaniknął przed drugą połową XIX w. lub wcześniej, wraz z podziałem parafii w Święcanach. Wydaje się zatem, że *Olszynka* jest najnowszym hydronimem ukutym na określenie omawianej rzeki. Warto zwrócić uwagę, że na określenie Olszynki, podobnie jak w odniesieniu do Rostówki, utworzono hydronimy identyfikujące rzekę zarówno z perspektywy źródeł, jak i ujścia⁶.

CZERNIAWA, POTOK CZERNAWSKI

Na mapach turystycznych publikowanych w XXI w. w dolinie Olszynki pojawił się hydronim *Czerniawa* na określenie potoku płynącego na granicy Żurowej, Swoszowej, Ołpin i Szerzyn. Wskazany potok bierze swój początek w rejonie przysiółka Dobrocin, należącego do wsi Żurowa, oraz szczytów Krzyżowa Góra i Wysoki Łaz. Opuściwszy południowe zbocza Pasma Brzanki, płynie u ich podnóża w wąskiej, płaskodennej dolinie, o długości ponad 1,5 km, określanej mianem *Czerniawy*. Nazwa ta pojawiła się na wcześniejszych mapach topograficznych z drugiej połowy XX w. (jako mikrotoponim), a także w nazewnictwie ludowym jako *Cyrnawy* (dolina; sam potok określany jest lokalnie jako *Potok Cyrnawski*, czyli *Potok Czerniawski*; por. M. W. Solarz, 2004, s. 15; 2014a). Analizowany hydronim nawiązuje do cech środowiska przyrodniczego i ich percepcji przez społeczność lokalną. Słowo *cyrniawy* oznacza coś o czarnym odcieniu (Wietrzyk, 2011, s. 23); zob. też *czerniawa* ‘trochę czarna’ — objaśnienie hasła *Czerniawy* na określenie przysiółka położonego w Polsce północnej (Rymut (red.), 1997, s. 216). Sens nazwy można wyjaśnić w ten sposób, że dla okolicznej ludności dolina ta była ciemna, mroczna, czyli „trochę czarna” (*czarny* znaczy też ‘mroczny, nieoświetlony’; por. Boryś, 2005, s. 90). Jest to o tyle możliwe, iż potok płynie wąską doliną, osłoniętą stromymi, zalesionymi zboczami od północy i od południa. Nawet zakładając w przeszłości mniejsze zalesienie, związane

⁶ O nazwach wsi w dolinie Olszynki zob. M. W. Solarz, 2016.

z intensywniejszą gospodarką rolną i leśną, to i tak osłonięcie jej od południa mogło tworzyć takie wrażenie, nawet w ciągu całego roku, także ze względu na duży udział drzew iglastych (notabene, podobnie objaśniana jest nazwa *Czarny Lasek* z pobliskiej Jodłówki Tuchowskiej; nazwa lokalnie motywowana jest tym, iż otoczony wzgórzami sprawia wrażenie ciemnego, ponurego; por. Cieśla, 2003, s. 120). Dodatkowym elementem wzmacniającym skojarzenia z kolorem czarnym są czarne łupki w dnie potoku oraz ciemna gleba wytworzona przez torfowisko zajmujące dno doliny (Firlej, 2014, s. 139–140; M. W. Solarz, 2004, s. 15; 2014a).

PODSUMOWANIE

Artykuł ogniskuje się wokół problematyki hydronimów związanych z Pasmem Brzanki, choć zostały opisane w nim także niektóre z innych lokalnych toponimów, wiążące się z podjętym zagadnieniem. Badania nad nazewnictwem wodnym dolin Szwedki, Olszynki i Rostówki uzupełniły zespół miejscowych hydronimów, ujawniając zapomniane dziś nazwy historyczne. Artykuł również prostuje stwierdzone omyłki oraz nieścisłości w zakresie nazewnictwa wodnego w Paśmie Brzanki i w oznaczaniu tam cieków wodnych, ale zarazem proponuje rozwiązanie pewnych problemów hydrograficznych (na przykład dotyczących źródeł Szwedki) z wykorzystaniem nazw historycznych (zob. ryc.). Przedstawione wyniki badań nie tylko ujawniły możliwość postawienia kolejnych interesujących pytań z zakresu lokalnej toponimii, ale również geografii osadnictwa i geografii fizycznej.

ŹRÓDŁA

Archiwum Parafialne w Ryglicach
Relacja: Mieczysław Solarz (11 X 2014) (M. W. Solarz, 2014a)

MATERIAŁY KARTOGRAFICZNE

Atlas historyczny Polski w XVI wieku, <http://hgis.cartomatic.pl>.
Beskid Niski i Pogórze. Mapa turystyczna. (1981). 1 : 125 000. Wyd. 2. Warszawa.
Beskid Niski i Pogórze. Mapa turystyczna. (b.d.). 1 : 125 000. Wyd. 8. Warszawa–Wrocław.
Bukowski, W., Dybaś, B., Noga, Z. (red.) (2015). Galicja na józefińskiej mapie topograficznej. T. 3, cz. A i B. Kraków: Societas Vistulana.
Mapa topograficzna. (1937). 1 : 100 000. Wojskowy Instytut Geograficzny.

- Mapa turystyczna obszaru lokalnej grupy działania Pogórzańskiego Stowarzyszenia Rozwoju. (2008). 1 : 35 000. Tuchów.
- Mapa turystyczna. (2012). 1 : 40 000. Tuchów: Pogórzańskie Stowarzyszenie Rozwoju.
- Mapy katastralne Ryglic. (1848). 1 : 2880. Zbiór Kartograficzny KTSi 48. Archiwum Państwowe w Krakowie.
- Mapy katastralne wsi: Bistuszowa, Uniszowa, Zalasowa, Żurowa. (1847–1850). 1 : 2880. [Udostępnione przez: Starostwo Powiatowe w Tarnowie. Wydział Geodezji, Katastru i Zarządzania Nieruchomościami].
- Mapy topograficzne. 1 : 25 000, 1 : 50000. Warszawa: Główny Geodeta Kraju.
- MPHP — Mapa cyfrowa podziału hydrograficznego Polski. (2005). Warszawa: IMGW.
- Okolice Tarnowa. Mapa turystyczna. (1988). 1 : 125 000. Warszawa–Wrocław: PPWK im. E. Romera.
- Park Krajobrazowy Pasma Brzanki (2007). 1 : 35 000. Kraków: Wyd. Compass.
- Pogórze Ciężkowickie i Rożnowskie (2003). 1 : 50 000. Kraków: Wyd. Compass.

LITERATURA

- B i j a k, U. (2013). Nazwy wodne dorzecza Wisły. Potamonymy odapelatywne. Kraków: IJP PAN.
- B o r y ś, W. (2005). Słownik etymologiczny języka polskiego. Kraków: Wyd. Literackie.
- C i e ś ł a, S. (2003). Jodłówka Tuchowska. W: J. Koziół (red.), Kamienie milowe. Cz. 2: Wsie tuchowskiej gminy. Tuchów: Urząd Gminy w Tuchowie, s. 97–122.
- C z a j k o w s k i, J. (1995). Dzieje osadnictwa historycznego na Podkarpaciu i jego odzwierciedlenie w grupach etnicznych. W: J. Czajkowski (red.), Lemkowie w historii i kulturze Karpat. Sanok: Muzeum Budownictwa Ludowego, s. 27–166.
- Ć m i e c h, A., F r a n c z y k - C e g ł a, A. (2013). Lokacje i nadania króla Kazimierza Wielkiego w Ziemi Gorlickiej. Nowy Sącz: Wyd. i Drukarnia NOVA SANDEC s.c.
- D o b r o w o ł s k a, M. (1985). Procesy osadnicze w dorzeczu Wisłoki i Białej Dunajcowej w tysiącleciu. Kraków: Wyd. Naukowe WSP.
- Dokumentacja utworzenia Parku Krajobrazowego Pasma Brzanki. (1994). Urząd Wojewódzki w Tarnowie. Wydział Ochrony Środowiska [DUPKPB].
- D u b i e ł, A. S. (1987). Miasteczko nad Szwedką. Ze wspomnień i przekazów. [b.m.]: Stowarzyszenie PAX.
- F i r l e j, P. (2014). Jej wysokość Brzanka. Tuchów: Pogórzańskie Stowarzyszenie Rozwoju.
- G a w r o n, M. (2009). Karty z dziejów kulturowych wsi Zalasowa. Gdańsk.
- G a w r o n, M. (2010). Ryglice nad Szwedką. T. 1. Ryglice.
- G a w r o n, M. (2011). Ryglice nad Szwedką. T. 2. Ryglice.
- J o s t, H. (1987). Słownik gwarowych wyrazów technicznych z terenu (polskiego) Podtatrza. Nowy Sącz: Sądecka Oficyna Wydawnicza.
- K l i m e k, Z. (1997). Słownik etymologiczno-motywacyjny staropolskich nazw osobowych, red. A. Cieślukowa, K. Rymut, M. Malec. Cz. 5: Nazwy osobowe pochodzenia niemieckiego. Kraków: IJP PAN.
- Kodeks dyplomatyczny Katedry Krakowskiej ś. Wacława. Cz. 1. Wyd. F. Piekosiński. Kraków: PAU, 1874 [KDKK].
- K o n d r a c k i, J. (1994). Geografia Polski. Mezoregiony fizycznogeograficzne. Warszawa: PWN.
- K o r o n a, A., M a r c i n e k, P. (1995). Zarys dziejów Ryglic i gminy. Tarnów: Urząd Gminy w Ryglicach.
- K o z i o ł, J. (1999). Tuchów i okolice. Krosno: PUW Rokšana.

- Krasnowolski, B. (2010). Między wschodem a zachodem. Studia nad historią i sztuką pogranicza polsko-łemkowskiego. Toruń: Dom Wydawniczy DUET.
- KroczaK, R. (2010). Geomorfologiczne i hydrologiczne skutki funkcjonowania dróg polnych na Pogórzcu Ciężkowickim. Prace Geograficzne IGI PAN, 225. Warszawa: IGI PAN.
- KroczaK, R. (2012). Ślady i przebieg dawnej sieci komunikacyjnej na progu Pogórzca Karpackiego. Prace Komisji Krajobrazu Kulturowego PTG, 18, s. 103–115.
- Kuraś, S. (wyd.) (1962). Zbiór dokumentów małopolskich. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Leosz, C. (2003). Żurowa. Wieś — parafia — Ochotnicza Straż Pożarna. Żurowa: Zarząd OSP w Żurowej.
- Lubaś, W. (1963). Nazwy terenowe powiatów jasielskiego i krośnieńskiego. Cz. 1. Onomastica, 8, s. 195–236.
- Lubaś, W. (1964a). Nazwy miejscowości powiatu jasielskiego. W: J. Garbacik (red.), Studia z dziejów Jasła i powiatu jasielskiego. Kraków: PWN, s. 571–598.
- Lubaś, W. (1964b). Nazwy terenowe powiatów jasielskiego i krośnieńskiego. Cz. 2. Onomastica, 9, s. 123–163.
- Machnik, J. (1994). Człowiek — rolnik i pasterz wkracza w Karpaty. W: L. Starkel, P. Prokop (red.), Przemiany środowiska przyrodniczego Karpat i kotlin podkarpackich. Conference Papers, 20. Warszawa: IGI PAN, s. 49–56.
- Macioszczyk, A. (1987). Hydrogeochemia. Warszawa: Wyd. Geologiczne.
- Malec, M. (2003). Słownik etymologiczny nazw geograficznych Polski. Warszawa: Wyd. Naukowe PWN.
- Mańczak, W. (1999). Wieża Babel. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Rydelek, P. (2011). Geneza i skład części mineralnych wybranych złóż torfów niskich Wysoczyzny Lubartowskiej. Woda — Środowisko — Obszary Wiejskie, 11 (2), s. 135–149.
- Rymut, K. (1975). Nazwy miejscowe dawnego powiatu bieckiego. Prace Onomastyczne, 23. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Rymut, K. (1991). Nazwiska Polaków. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Rymut, K. (2003). Kto to byli *świepietnicy*?. W: K. Rymut. Szkice onomastyczne i historycznojęzykowe. Prace IJP PAN, 118, Kraków: IJP PAN, s. 209–213.
- Rymut, K. (red.) (1997, 2005, 2007). Nazwy miejscowe Polski: Historia. Pochodzenie. Zmiany. T. 2, 6, 7. Kraków: IJP PAN–Wyd. Pandit.
- Rymut, K., Majtán, M. (1998). Gewässernamen im Flußgebiet des Dunajec (Nazwy wodne dorzecza Dunajca). Hydronymia Europaea, hrsg. W. P. Schmid, 13. Stuttgart: F. Steiner Verlag.
- Sikora, W. (1963). Uwagi o stratygrafii serii magurskiej w okolicy Szymbarku Ruskiego. Kwartalnik Geologiczny, 7 (2), s. 269–281.
- Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich. Red. W. Chlebowski, F. Sulimierski, W. Walewski. T. 1–15. Warszawa: nakładem F. Sulimierskiego i W. Walewskiego, 1880–1902 [SG].
- Słownik historyczno-geograficzny ziem polskich w średniowieczu, www.slownik.ihpan.edu.pl/browse.php?d=3 [SHG].
- Solarz, F. Ks. ([1970] 1996). Ołpiny — wieś w powiecie jasielskim. Tuchów: Związek Ołpinian.
- Solarz, M. (2004). Las i pole. „Czerniawy, Czerniawy”. Gmina Szerzyny, 20, s. 15.
- Solarz, M. W. (1998). W Paśmie Liwocza i Brzanki. Krosno: PUW Roksana.
- Solarz, M. W. (2014b). The Language of Global Development: A Misleading Geography. Abingdon–New York: Routledge.
- Solarz, M. W. (2016). Nazwy wsi źródłem wiedzy o przeszłości na przykładzie toponimów z doliny Olszynki na Pogórzcu Ciężkowickim. Folia Geographica Socio-Oeconomica, 24 (2).

- Starkel, L. (1972). Charakterystyka rzeźby polskich Karpat i jej znaczenie dla gospodarki ludzkiej. *Problemy Zagospodarowania Ziemi Górskich*, 10, s. 75–150.
- Starkel, L. (1988). Rzeźba. W: J. Warszńska (red.), *Województwo tarnowskie*. Monografia. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, s. 19–28.
- Szechyński, A. (b.d). Wypał węgla drzewnego, www.twojebieszczady.net/rozmaitosci/wypal_wegla.php (dostęp: 4 II 2016).
- Ślawski, T. (1995). *Święcany*. Zarys monograficzny. Skołyszyn: Stowarzyszenie Miłośników Skołyszyna i Okolicy.
- Tazbir, J. (1998). Sarmacki stereotyp Szweda. W: J. Tazbir, *W pogoni za Europą*. Warszawa: Sic!, s. 141–156.
- Udziała, S. (1994). *Ziemia Biecka*. Lud polski w powiatach gorlickim i grybowskim. Nowy Sącz: Sądecka Oficyna Wydawnicza WOK.
- Wietrzyk, A. (2011). *Słownik gwary Pogórzeń (z okolic Gorlic)*. Gorlice: Muzeum „Dwory Karwacjanów i Gładyszów” w Gorlicach.
- Zaborski, B. (1926). *O kształtach wsi w Polsce i ich rozmieszczeniu*. Kraków: PAU.
- Zierhoffer, K., Zierhofferowa, Z. (2008/2009). Refleksy gospodarki żarowej w polskim nazewnictwie. *Onomastica*, 53, s. 93–117.
- Żurek, S. (1993). Zmiany paleohydrologiczne w mokradłach. *Przegląd Geograficzny*, 64 (1–2), s. 75–95.

SUMMARY

HYDRONYMS OF THE BRZANKA MOUNTAIN RANGE IN THE CIĘŻKOWICKIE FOOTHILLS

The Brzanka Mountain Range in the Ciężkowickie Foothills has a dense river network. Unfortunately the contemporary maps contain only the names of some main rivers of the Brzanka Mountain Range. Local communities use the same set of names of rivers as cartographers, while studies in the historical geography of the Brzanka Mountain Range reveal a wealth of local hydronyms that have seemingly been forgotten. The article attempts both to reconstruct a set of hydronyms of the Brzanka Mountain Range and to explain their etymology. It shows that hydronyms change over time and that studies on local hydronyms can help restore the collection of the names of rivers in the Brzanka Mountain Range and provide interesting information related to the past of this region. Moreover, they reveal contemporary unknown facts related to the natural environment and settlement processes in the Middle Ages. A visual summary of the article is a map showing the Brzanka Mountain Range with its river network and associated hydronyms.

Key words: rivers, mountain streams, Brzanka Mountain Range, Ciężkowickie Foothills, Carpathian Mountains, Poland